

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2021.25.5>
УДК 821.163.41-94.09(57)

Рад примљен: 10. 8. 2021.

Рад прихваћен: 9. 9. 2021.

Оригиналан научни рад

ГЕРАСИМ ЗЕЛИЋ О РУСИЈИ (ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЖИТИЈА ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА)

Овај рад представља опис Русије, о којој у свом житију пише Герасим Зелић, архимандрит манастира Крупе. Као извор служила су два издања: једно, старије које је у три свеске објавила Српска књижевна задруга (1897, 1898, и 1900), а затим и новије, Нолитово издање, штампано 1988. године. Боравећи у два наврата у Русији, Герасим Зелић је веома сликовито и надахнуто о истој писао. У раду су описане околности под којима је путовао, личности које је на путу сретао, срећне и несрећне околности које су га путем пратиле, описи градова и предела које је обилазио и др. Такође је дат и кратак осврт и на језик Зелићевог дела, као и на интересантне животне и историјске околности под којима је житије писано, а затим и наило пут до широке читалачке публике.

У области духовног живота и путописно-мемоарске литературе архимандрит Герасим Зелић смерно заузима једно од бољих места. По угледу на *Живот и прикљученија*, а стопама Доситеја Обрадовића оставља наследницима аутобиографију, једини свој спис, *Житије, сирјеч рођења, воспитаније, странствованија и различна по свијету и у отечеству прикљученија и страдања*. Житије архимандрита Зелића не издваја се лепотом дикције и вештином излагања, али не могу му се оспорити занимљивост ситуација и места које описује, многобројност доживљаја и значај чињеница о којима говори, те је ово његово дело вредан извор за познавање политичких, културних и религиозних прилика српског народа у тешком времену крајем XVIII и почетком XIX века.

Герасим Зелић (крштен као Кирил) рођен је у Жегару (Далмација) 1752. године у старој свештеничкој породици. Зађаконио се у манастиру Крупа¹ 1774, а у свештенички чин је произведен 1778. године. Своја путописања започиње неколико година касније, махом по земљама повезаним са судбином православног света из Далмације. За време тих путовања је посвећен у архимандрита (Цариград, 1785), а за генералног викара² православне цркве у Далмацији изабран је 1796. године. Декретом Наполеона Бонапарте, из 1810. године постављен је за великог викара Боке Которске, али је због сукоба са епископом и локалним свештенством идуће године ову дужност напустио. Последње године живота провео је, због отпора унијаћењу као аустријски емигрант, у Бечу и Будиму. Умире у Будиму 1828. године, оставивши за потомство, тј. за школовање младих свештеника из Далмације сву своју уштеђевину. Посмртни остаци архимандрита Зелића, данас почивају на манастирском гробљу у Крупи.

Први пут житије је објављено у Будиму 1823, а затим у Панчеву 1886. године, у чувеној *Народној библиотеци* браће Јовановића. Како су ова прва два издања недовољно била раширена по народу, треће, али и прво потпуно издање, објавила је у својим колима плавих корица тада новооснована издавачка кућа *Српска књижевна задруга*³, у три књиге – 1897, 1898. и 1900. године. У овом ће се новом издању сада први пут штампати и *Додатак* житију, тј. продужење аутобиографије после 1817. године, а из рукописа који је сачуван после Зелићеве смрти. Приметно је настојање да издање буде што верније, али и приступачно савременим читаоцима. Издавач је житије прештампао са старог правописа, али држећи се фонетичности, у намери да језик буде приближно онакав какав је могао бити у устима самог писца.

Године 1964. у издању *Матице Српске* и *Српске књижевне задруге*, са предговором Милорада Павића, прозног писца и историчара српске књижевности штампани су опширнији изводи у *Мемоарима XVIII и XIX века*, да би у четвртој књизи *Нолитове* едиције *Мемоари, дневници, биографије* био поново издат интегрални текст житија.

¹ Крупа је, у време архимандрита Зелића била један од три православна манастира у Северној Далмацији, поред Крке и Драговића, од којих је у историји и по чуваним драгоценостима првенство најчешће давано Крки.

² Чин викара није постојао у православљу све до 1698. године, када је руски цар Петар Велики дозволио Кијевском митрополиту Варлааму (Јасинском) да због слабог здавља и животне доби изабере себи заменика тј. *викара*. У новије време велики је број викарних архијереја који помажу епископима, митрополитима, архиепископима или патријарсима у управљању епархијама.

³ Српска књижевна задруга је, након оснивања 1892. године одредила један од основних задатака: ширење просвећености и културе народа, објављивањем знатних књижевних споменика свих српских крајева. Тако је одлучено да се објави и књига о животу, страдању и патриотизму Герасима Зелића и то раме уз раме са *Мемоарима* Проте Матеје Ненадовића и чувеним делом *Живот и прикљученија*, Доситеја Обрадовића.

Занимљива је прича која се тиче Зелићеве намере да понуди свој текст на редиговање неком књижевнику, страхујући за језичко-стилски квалитет свог дела. За ту битну улогу одабрао је Павла Соларића, цењеног Доситејевог следбеника.⁴ Соларић је, нажалост, преминуо пре него што је успео да обави поверени задатак. Тако је житије остало у свом изворном облику, у основи на народном језику, за великим уделом црквенословенских елемената.

Фасцинантно је како је Зелићу неретко било довољно само неколико речи, којима би успевао да оцрта читав човеков карактер, да опише одређену слику или ситуацију. Као приповедач умео је да организује причу, сагледа јој почетак и крај, створи напетост. Пише сугестивно, реалистично, са смислом за шалу и иронију. Међутим постоје делови житија у којима су честа понављања, али се примети и пишчева жеља да се оправда, да прикрије сплеткарење, природу неког догађаја и односа, а све у циљу да се сачува светло име. Волео је да путује у сусрет непознатом и неизвесном. Зелић је, као и многи учени људи онога времена имао јасну представу о томе шта потомство из књига треба да сазна, а шта треба сакрити.⁵ Иако пише као калуђер, приповедање му није теолошки оптерећено и искључиво, према многим црквеним људима и великодостојницима је изузетно критичан, а тамо где се позива на Бога и оданост својој православној цркви и вери увек то чини са мером и без сувишних и фраза.

Иако је ово житије писао монах и тематски је засновано на животу цркве и црквених лица, делом је и световног карактера, јер говори и о животу у многим страним земљама које је пропутовао. Највише га је, као православно, духовно лице занимала највећа православна земља Русија, у коју је под веома занимљивим и може се рећи специфичним околностима одлазио и у њој боравио у два маха, од 1782. до 1784. и од 1786. до 1788. године. Ако говоримо о језику Зелићевог дела, морамо приметити засићеност руским и црквенословенским елементима, до које су довеле две околности – његова професија, са неизбежним рускоцрквенословенским језиком богослужбених књига и четворогодишњи боравак у Русији, где је имао прилике да се упозна са живим руским језиком. Та два језичка слоја, на доминантном фону народног ијекавског говора родног краја, заједно са специфичном језичком конструкцијом чине језик овог дела занимљивим и привлачним. По речима Радована Кошутића, чувеног српског слависте, ово је „прави народни језик са многим покрајинским особинама и без великог утицаја ондашњег књижевног језика, али и много чистији од језика његових савременика, противника Вука Караџића“.⁶

⁴ Постојала је могућност да рад на редиговање дође Вуку Караџићу. Више у: Г. Зелић, *Житије*, Поговор Јован Радуловић, Београд, 1988, 484–486.

⁵ Видети Предговор у: *Житије Герасима Зелића*, Свеска 1, Београд, 1897.

⁶ Иако по многим критеријумима специфично, *Житије Герасима Зелића* се нажалост није нашло у наслову великог броја радова. Међутим, Радован Кошутић писао је о

Веома је битно укратко описати околности под којима се аутор житија у оба путовања задесио у Русији, јер су ове четири године, као и период између њих у многоме одредили Зелићеву судбину и суштински утицале на његов живот. Наиме, у историјама Српске далматинске цркве, као и у мемоарским списима, име Герасим Зелић се јавља први пут око 1780. године. Тада је српском далматинском црквом веома успешно руководио архимандрит манастира Крке, Никанор Богуновић Скочић, касније један од највећих противника, чак и непријатеља Герасима Зелића. Поменућемо и дело *Православна Далмација*, аутора Никодима Милаша⁷ – незаобилазно у историји српског народа у Далмацији. Никодим Милаш име Г. Зелића први пут помиње 1782. године, као брата манастира Крупе, када је „изазвао неки догађај којим се морао бавити архимандрит Богуновић“. Из других извора сазнајемо да је овај догађај оцрнио Зелићево име, те да мемоаристи савременици о њему немају добро мишљење.⁸ Послат на Крф да учи иконопис, а сплетом необичних околности уместо на Крфу Зелић иконопис учи у Русији, да би једним поступком, на повратку из Русије, 1785. године изазвао раздор у Далматинској цркви. Те године, у Цариграду, Јерусалимски патријарх произвео је Зелића у архимандрита манастира Крупе, што је код викара Никодима Богуновића изазвало велики гнев, те му исти није хтео потписати сагласност о добијеном црквеном чину. Захваљујући подршци сабраће из манастира Крупе, али сада са циљем и другим намерама Зелић поново 1876. године креће у Русију у којој проводи наредне две године. Дакле, оба одласка била су под непријатним за Зелића околностима, оба путовања праћена су бројним недаћама и разочарењима, али и познанствима и чудесним ситуацијама, које су га у његовој несебичној мисији по Русији водиле.

О четири године проведене у Русији архимандрит Зелић у својој аутобиографији говори на 89 страница.⁹ Многобројност и занимљивост догађаја, познанстава, описа простора, народа и обичаја је толика да заслужује сигурно више од оквира једног рада. С обзиром на то да због ограниченог простора међу истима морамо издвојити оне најбитније или по

Зелићевом Житију и то управо о славенизмима о овом делу. Вид: Р. Кошутић, *Русизми и славенизи у језику житија Герасима Зелића*, Руско–српске језичке паралеле, Уред. Богдан Терзић, Београд, 1999.

⁷ Никодим Милаш (1845–1915) био је српски епископ, канониста, теолог, академик и писац.

⁸ Видети мемоарски спис синђела Спиридона Алексеевића *Споменик Милорадов* у коме описује црквене догађаје од 1778. до 1836. године (штампан у „Гласнику Православне Далматинске цркве“ 1905–1906. године).

⁹ Прво путовање у Русију (1872–1874.) смештено је између 39. и 73, а друго (1876–1788) између 107. и 163. странице *Нолитовог* издања житија. (вид. Г. Зелић, *Житије*, Поговор, Јован Радуловић, Београд, 1988).

разним критеријумима најрелевантније, сумираћемо кључне тренутке у Зелићевим путовањима и (не)остварене циљеве, са освртима на најзначајније личности које је сретао (махом црквена лица у манастирима које је посећивао, али и царицу Екатерину II Алексеевну и грофа Григорија Потемкина) и описима наразличитије врсте, од простора, до обичаја и живота народа на непрегледној територији империје Русије.

Као што је већ речено име Герасим Зелић се у делу Никодима Милша *Православна Далмација* помиње по непријатном догађају. Међутим, у својој аутобиографији архимандрит Зелић о истом говори као о издаји од стране монаха и братије у манастиру Крупа.¹⁰ Разрешен од манастирске дужности, а навикут „од детињства на коњу или пјешнице у движенију бити“ Зелић измоли дозволу да оде на Крф где би учио иконопис. На пут креће 1782. године, где у Млетачкој републици одлучује да уместо на Крф оде у Русију.¹¹ Ово путовање за скромног монаха Зелића било би испуњење дечачког сна – да научи иконопис и руски језик, обиђе царства и краљевине, упозна бројне народе и њихове обичаје. Пут према Русији га води кроз многе славне градове, Беч („славан и великољепни“), затим Будим и Пешту.¹² У Новомиргород у Новој Србији стиже 30. јуна 1782.¹³ Овде преносимо Зелићево целовито објашњење о пореклу назива Нова Србија: „њеки из Мађарске и Баната због различни у ово вријеме збивши се политички узрока, њеки из Србије, Босне и Ерцеговине од теготе ига турског, њеки из Далмације и Албаније због гоњења венецијанскога избегли бијаху и дошли у она времена у Русију, и населили ону празну бившу земљу, која се по њима назвала Нова Србија“.¹⁴ Велики је број сусрета и познанстава на Зелићевом путешествију, међу којима су највеће две групе: црквена лица у манастирима у којима је боравио и војна лица од којих је добијао пропуснице, допуштења, пасоше, тј. неопходне адми-

¹⁰ Зелићеву интерпретацију догађаја видети у: *Исто*, 39–44.

¹¹ До промене одредишта путовања дошло је, по Зелићевим речима због скупоће и огромних трошкова, за које није имао средстава.

¹² Из запажања у Пешти стичемо утисак о томе колико је за монаха Зелића било битно образовање, и колико је жалио што се није родио у крају где цветају науке и где се много језика говори, као у Пешти (где поред Мађара живе Срби, Словаци, Немци, Грци, Власи, Јевреји и „тко ту задуго стоји, толко по готову језика научи и говори“).

¹³ Веома је занимљиво приметити да за неке догађаје Зелић наводи пун датум, затим за неке само месец, а за неке, пак, само годишње доба. Исти је случај и са историјским догађајима о којима пише. Сасвим је могуће да за оне, који су му били од највеће важности наводи тачан датум, али свакако је сигурно да нам ово житије, осим сведочанства о животу једног човека може донети и низ знања из историје о догађајима пре Зелићевог времена, као и неколицини оних којима је сам био сведок, а који су остали у књигама уписани као веома битни у националним историјама.

¹⁴ Г. Зелић, *Житије*, Поговор Јован Радуловић, Београд, 1988, 55–56.

нистративне и дозволе друге врсте. Исте је неретко морао молити за милостињу како би имао за трошкове на путу, па је тако једном приликом, а захваљујући својој мудрости и домишљатости успео да добије од групе руских и српских официра велику количину новца.¹⁵ По доласу у Кијев, што смо издвојили као наредни битан догађај, Зелића дочекује Зосим, архимандрит у Кијево – печерској лаври. Зелићеви описи места које је обилазио су кратки, сажети и јасни, без сувишних информација, али пружају читаоцу потпуну слику, која је самом писцу пред очима. Тако за Печерску царску лавру говори да се налази „усред тврдњице на једном холму“, да броји шест мушких и 3 женска манастира. Такође наводи број од 500 калуђера у две пештере, колико их Лавра има. Од имена манастира помиње два женска, Николајевски и Флоровачки, сваки по својој намени.¹⁶

Митрополит Зосим опредељује Зелићу учитеља, иконописца Теофана, након чега вредно ради и оправдава оно због чега је послат у Русију, не знајући да ће се судбина са њим поиграти на болан начин. За кратко време Зелић је напредовао у иконопису, поносио се похвалама свога учитеља, али био је већ у годинама, ослабљеног вида, те му учитељ Теофан препоручи да се врати свом манастирском позиву. Размишљајући данима о срамоти која га чека кад се врати у мило отечество (како је Зелић често називао Далмацију), без икаквих знања и заната, без икаквих књиги и „црквенијех вешчи“, одлучи да тражи дозволу од митрополита Зосима да проси милостињу како се у домовину не би вратио празних руку. Схвативши да је то једини начин да свом манастиру донесе неко добро, прикупљање милостиње постаје нова мисија Герасима Зелића, којој је био несегично посвећен до краја првог, а и на читавом другом путовању у Русију.

Монашки чин аутора определио је да већина импресија буде повезана за животом цркве. Свакако у томе и има истине, међутим једна од ствари коју Зелић неретко помиње јесу и бројне административне забране и закони, који нам такође омогућавају бољи увид у овај аспект живота Русије са краја XVIII века. Са једном од ових забрана Зелић се суочио већ на првом путовању, док ће му друга, сличне природе променити ток читавог другог одласка у Русију. Наиме, дозвола коју је од митрополита добио имала је рок три месеца, која су у Зелићевом случају истекла по доласку из Кијева у Херсон. А закон за који он није знао говорио је „да сваког ко је био иностран или русијски поданик само ако му је рок на пасошу изишао, а није се вратио тамо одакле му је пасош, полиција уведе у затвор и оправу га под арестом тамо где је пасош узео“¹⁷. После ове невоље следи можда и

¹⁵ Зелић је, видевши веселу и шаљиву природу поменутих официра исте засмејавао причама: о својој одлуци да се замонаши, затим о церемонији монашког пострига, измишљајући појединости како би прича што шаљивија (*Исто*, 55–60).

¹⁶ *Исто*, 61.

¹⁷ *Исто*, 63–64.

најзначајније познанство на Зелићевом путу, јер се у том тренутку близу њега нашла армада руских војника, на челу са грофом Григоријем Потемкином, од ког на своју велику срећу добија „безсрочни пасош“, тј. пасош без рока трајања.¹⁸ Као што смо већ рекли, аутобиографија Герасима Зелића је и вредан извор података и драгоцених описа историјских околности и дешавања у времену у ком је живео. Један од таквих догађаја је и анексија Крима 1783. године, којој Зелић посвећује неколико страница свог житија.¹⁹

Охрабрен развојем ситуације која се веома неочекивано окренула у његову корист, Зелић одлучује да од Свјатјејшег синода (у наставку Свети синод),²⁰ затражи дозволу да проси милостињу по Русији неколико година.²¹ Сазнавши од пријатеља архимандрита Дамаскина Аржицина да му је за остваривње записаног циља потребан чин архимандрита, Зелић се за истог проглашава у Цариграду, а без сагласности викара Никанора Скочића. На различите начине Зелић је поменутог викара покушавао да одобровољи и приволи себи, а доцније и да тражи опрост, помирење и благослов за пут. Како ништа од наведеног није успео, Герасим Зелић и други пут одлази у Русију без викареве сагласности, али уз митрополи-

¹⁸ Зелићеве контакти са истакнутим личностима Руског царства свакако су се у почетку остваривали преко посредника. Међутим, они нам много говоре о Зелићевом карактеру, умешности, храбрости, самопоуздању, способности да се нађе на правом месту у право време. То нас доводи на помисао да ове околности о којима се у житију говори нису биле сасвим случајне. Међутим, задатак овог рада није испитивање истинитости наведених околности, те се на овом аспекту нећемо задржавати. Ово што за наш рад јесте битно је опис личности које Зелић среће. У случају грофа Потемкина, ови описи временом мењају своју природу. Тако први пут о Потемкину говори како има огромну власт и на копну и на мору, да је странољубив и милостив, те да воли монахе, јер је у прошлости и сам желео да прими постриг. Последњи пут када о Потемкину говори (пред крај другог боравка у Русији) даје нам први пут и његов физички опис, и говори о начину комуникације са саговорником. „...не бијаше посве висок, но посве једар, дебео и леп у образу, странољубив много...“ *Исто*, 161.

¹⁹ После врло исцрпног описа рата Руса за Татарима, Зелић неочекивано изјављује „овђе сам видио великије церемонија од оније варвара, но које не заслужују да се подробно опишу и време, а и папир губе“. Оно што се ипак, за овај рад чини битним јесте један опис из сакралне сфере, који у целости преносмо: „Русија је послала у Криму толико руских фамилија, које су се населиле између Татара, да се науче језику турскоме, а Турци рускоме. За Русе сазидане таки благочестиве цркве, а Турцима су остале у слободи џамије, ђе оце по свом обичају вичу слободно на мунарима и зову Турке у џамије, као и звона цркви христијансјике“ *Исто*, 67.

²⁰ Свети синод Руске православне цркве – извршни орган црквене власти.

²¹ Када говоримо о милостињи она се свакако у случају црквених лица није односила на новац, него на црквене књиге, ризе и свакакве корисне црквене вешчи, које су у сиромашним манастирима у Далмацији биле малобројне, али и преко потребне.

тову дозволу и потпис једанаест монаха манастира Крупе, да Зелића признају за свог архиманадрита.²²

За разлику од првог путовања у Русију, на које иде скромни монах, жељан да види свет и проживи младалачке снове, на овај двогодишњи пут у одлази архимандрит Зелић, пун очекивања и самопоуздања, са јасним циљем и мисијом да „у богатом и пространом руском царству, од људи одвећ добрих и странољубивих“ у име милостиње добије црквене књиге које се не штампају нигде осим у Русији, са обећањем да ће „и сама царица Екатерина пожаловати далматинске цркве“. Дато обећање је и испуњено, али на веома неочекиван начин и заиста заслугама саме царице Екатерине II Алексејевне, како је Зелић и обећао, а о чему ћемо у наставку говорити.

Зелић на друго путовање у Русију креће септембра 1786. године, те кроз Грачац, Госпић, Карлобаг, Трст, Беч и Краков, стиже у Варшаву. Још једно од случајних познанстава, а до ког је дошло захваљујући поздраву на улици јесте оно са пољским краљем Станиславом²³, који му је дао пасош за слободнији пролаз кроз Пољску и Литванију. Када смо раније говорили о руским законима, поменули смо један који ће Зелићу суштински променити ток путовања. На руској граници у граду Бјелиничу сазнаје за указ да без дозволе Светог синода „ни једно духовно и инострано лице не пусте, па таман био и патријарх цариградски“.²⁴ Суочен са великим страхом од срамоте ако се у Далмацију врати без икакве користи манастиру и домовини, Зелић није ни слутио да ће му дозволу да путује у Петербург издати сама царица Екатерина II.²⁵ Осим тога, још је мање могао да очекује да ће имати прилику да се царици и лично захвали и целива јој руку. Ово је уједно и један од најдетаљнијих описа и импресије Герасима Зелића, а који се одоси на четворогодишњи боравак у Русији.

²² Монаха је укупно било 12, те овог једног који се није потписао Зелић назива Јудом.

²³ Случајни пролазник ког је Зелић поздравио речима Кали мера, Авенди! био је краљев секретар. Овде запажамо и интересантну изјаву Зелићеву да су Руси, Пољаци, Срби, Бугари, Чехи, Карниоли, Крајнци и Моравци све један једини народ, и да говоре сви славенским језиком, али да им језици имају малу разлику.

²⁴ Такође у тексту житија Зелић веома интересантно приповеда о историји настанка овог указа (в. Г. Зелић, *Житије*, Поговор Јован Радуловић, Београд, 1988, 135–139).

²⁵ Поменућу дозволу Г. Зелић је добио прећутавши праве разлоге доласка у Русију и на тај начин преваривши царицу, што ће му касније на путовању бити врло оштро критиковано и замерено. Потребно је нагласити и да су у целом тексту житија руске реченице, а у случају када се односе на дијалоге са Русима и административна документа дате на исти начин, у потпуности по руском изговору. Зелић читаоцима даје следећи текст дозволе: „по указу Јеја Императорскога Величества Императрици Екатреини Алексеевни Второј и прочаја, повелевајетсја пропустит в Росију и сљедоват в Санкт-Петербург Венецијанској Републики далматинскога свјатоуспенскога манастира Крупи архимандриту Герасиму Зеличу кромје задрержаније и пр.“ У потпису гувернатор Ширков (*Исто*, 121).

Прилику да царици целива руку Зелић је добио на светој литургији у Кијево-печерској лаври, коју је тог дана служио царевић Антоније митрополит, са двадесет четири лица, међу којима су епископи, архимандрити, протопопови, архиђакони и ђакони. Такође наводи обичај из црквеног живота да сви архијереји и архимандрити у Русији употребљавају на глави митру при светом служенију. На служби су певали императоричини пјевци, 24 лепа гласа и један од другог различита, те „није могуће описати како су наслаждавали и увесељавали слух чловечески ... више услађују слух чловечески ови гласови, него ли у римској цркви оргуље и све инструменте музичне, које римљани употребљују при богослуженију своје“. После службе на златном тањиру служе мале хлебове. Свакоме је, ко је службу тога дана служио царица, као и он њој обратно, целивала руку. Опис завршава речима: „Ово је у Русији у клеру и духовенству прекрасни обичај: где год се сретну, били знани или незнани, целују се најприје у два обрза, а потом један другога у руку, но свагда мањи вишемуду од себе чином и карактером повтори рукоцјелованије и по том разликује се тамо чест од чести и катактер од катактера.“²⁶

Страсна недеља и Велика среда, марта 1878. године су у житију означени као датум доласка у Петербург, где у царској лаври Невског манастира упознаје митрополита Гаврила, који је уједно био и први члан Светог синода. Веома је кратак, једноставним, јасним и кратким реченицама дат опис града Петербурга. Град је велики. Палате и домови су од камена. По сред града тече река Нева. Улице су праве и широке. Палата царска је велика и четвороугаона. Међутим, када уследи описивање споменика Петру Великом, то чини са толико детаља који би заинтриговали сваког читаоца, а који сведоче о широким Зелићевим знањима из световног живота, што није било уобичајено за црквена лица, поготово из мале, сиромашне средине. Герасим Зелић је у овом случају веома светао изузетак.²⁷

У ишчекивању добијања дозволе која је и била разлог доласка у Русију, архимандрит Зелић је имао прилику да на Васкрс, заједно за митрополитом Гаврилом чита молитву, о чему скромни Зелић овако говори: „На дан Свете Пасхе грешни Герасим се удостоји са митрополитом и другим архијерејима и архимандритима да чита молитву. У тај дан читано је свима познато евангелије: ‘Б начаље бје слово’ и то на 24 језика од стране разних свештених лица“.

На свом боравку у Русији, архимандрит Зелић је удостојен бројних почести, које су вредне дивљења, па сведоче о његовој великој поштованости од стране црквених лица. Стичемо устисак да су се најбитнији догађаји на овим путовањима десили пуком случајношћу, а као што ћемо

²⁶ За потпуни опис службе у царској лаври в. *Исто*, 123–124.

²⁷ В. *Исто*, 127–128.

видети, они силно жељени и месецима ишчекивани полазили су по злу. Негативан исход одласка у Свети синод је једно од највећих разочарења које је Г. Зелић доживео. За све време боравка у Русији није пропуштао прилику да нагласи колико је руски народ странољубив, а Русија прима великодушно и несебично награђује оне који долазе по милостињу, али овог пута, не знајући узрок одбијања у Светом синоду по први пут видимо осуђивање, читамо речи „нестранопримство и немилосердије“.

Препуштен судбини, несрећан и без средстава за пут у домовину, без испуњеног обећања које је дао монасима свог манастира, Зелић је смишљао начине како да се што дуже у Русији задржи.²⁸ У раду смо говорили о бројним световним лицима која је архимандрит Зелић сретао, краљевима, кнежевима, грофовим, па чак и о једној царици. Једно свештено лице које се по имену није истицало, али јесте по часним и племени-тим намерама, оставило је у житију и срцу Герасима Зелића неизбрисив траг, омогућивши му да се чистог образа, са непроцењивим даровима за своју сиромашну отаџбину у исту врати. Реч је о духовнику Варлааму, који је на првом месту Г. Зелићу разјаснио разлоге одбијања у Светом синоду, за које је заслужно писмо његовог викара из Далмације, Никанора Богуновића Скочића, а у ком говори о лажном Зелићевом посвећивању у архимандрита. Ожалошћен издајом, а дубоко посрамљен својим речима оптужбе против синода, Зелић почиње припреме за повратак у Далмацију. Ипак, духовник Варлаам и једно писмо препоруке довеле до тога да Зелић своју манастирску обитељ украси и донесе бројне непроцењиве драгоцености, које се и данас могу видети у многим убогим црквама у Далмацији. Господа која су пред полазак у домовину даривала архимандрита Зелића, били су млади људи, наследници богатог трговца. Имена часне породице, петорице браће и две сестре, стоје урезана на дасци и прикована на зиду близу манастира Крупе „да се на вјеки помињу као ктитори и наградитељи манастира овог“.²⁹

Зелић напушта Петербург, „добре и поштене душе и човекољубиве хришћане“. Борави најпре у Москви, чији нам опис преноси по узору на

²⁸ Зелић добија од Синода дозволу друге врсте, да прикупи средства за повратак у домовину и то са роком од три месеца. Захваљујући писмима препоруке, али и својој скромности добија помоћ богате господе и кнежева, па је тако на једном ручку, успео на име милостиње до добије чак 1500 рубаља.

²⁹ Као дар, милостињу и прилог Зелићу поклонили су четири пуне вреће драгоцености: „његолике пече златоткане, сребром ткане и друге свиле, с различити цвјетови и колури; црковни сосуди и један велики крст с фигурама од змалта, на свету трапезу, жртвеница с фигурма такође од змалта (финфита), од сребра позлаћена и са рубини околу финифта накићена; сервис од 12 персоне од стола и за кафу, и друге различне ствари од сребра и позлаћене, какоти и пашамани златни и сребрени, различити, за фелоне и стихаре, којима ја не бих знао поставити цену.“ Вид. *Исто*, 140).

онај из Петербурга, сажето, јасно, кратко и једноставно. Међутим, као и у Петербургу једном културном споменику посвећује велику пажњу, а то је Иваново звоно (Цар-звоно, у оквиру Московског Кремља). Такође истиче и да је ово звоно једно од три задивљујуће грађевине у Европи које је одувек желео да види, а као друге две наводи Звоник Светог Стефана у Бечу и Пијацу Светог Марка у Венецији.³⁰

Морамо да приметимо да у Житију Герасима Зеллића не постоји велики број описа који се односе на свакодневни живот народа у Русији, о обичајима и традицији руског народа. Међутим један је опис изузетак од овог правила, па му је Зелић у свом житију посветио неколико страница. На путу ка Черкезији на реци Дону која је дом „брадати козака, расколника, који су у рату на коњма најжешћи јунаци против непријатеља“ говори о калмутском народу, на страницама пуним страха од истих, неизвесности, па ближег упознавања и снажних утисака. Може бити да су разлог детаљном посвећивању овом народу бројне приче које је о истима чуо, а међу којима је и та да су народ дивљи, који једе живо месо, а неретко прибегава и канибализму.³¹

Последња прича коју ћемо у овом раду поменути односи се на, сада већ добро Зелићу познатог грофа Григорија Потемкина. На својим путовањима Зелић је из разних извора био врло детаљно обавештен о кретању појединаца који би му могли указати помоћ. Једна од таквих особа сигурно је био гроф Потемкин, ког успева да пронађе у Кремчугу и представи му „несчастије своје“ и причу о одбијању молбе у Светом синоду, те успева том приликом да добије и пасош на годину дана у Малој Русији. И за крај помињемо лаксаву понуду коју је Зелић добио као круну познанстава и боравка у царској Русији, а то је да чин обр-фелд-патера, главног војног духовника, уз Потемкиново обећање да ће га по завршетку рата са Турцима³² прогласити за архијереја у Москви. Скромни Зелић врло храбро одбија понуду, веран свом манастиру с којим је, како каже „као муж са женом венчан“.

Путовања Герасима Зелића била су, као што се може видети пуна неизвесности, невоља и патње, али и непроцењивих дарова којима га је судбина наградила: видео је велелепне градове и пределе, упознао братску Русију и њен народ, о ком има само речи хвале и последње, али и најбит-

³⁰ Из импресија о Москви издвајамо и један одломак: „Видео је велике градове: Цариград, Солунић, Смирну, Венецију, Болоњу, Цежену, Синигају, Анкону, Верону, Брешу, Бергам, Милан, Лион, Париз, Вијену (Беч), Будим, Пожун, Брин, Олмуц, Краковију, Лемберг, Варшавију, Кијев, Чернигов, Могилев, Твер, Курск, Новгород, Петербург, Пултаву, Кременчуг, Херсон, Черкаска, Азов на Дону, које су сви славни и знаменити градови, но ни један ми се није чинио већи и љепши од Москве.“ (Исто, 147).

³¹ Исто, 152–155.

³² У тексту се мисли на Руско-турски рат 1877–1878. године.

није испунио обећање и многа добра у своју домовину донео. То сигуно не би било да га пут није водио врло често у правом смеру и да се на том путу нису нашли појединци који су променили не само његов, него и живот читавог његовог братства у манастиру Крупа. На путу су га водили и у животу одржавали љубав и верност према милој отаџбини. Али он каже да је то била љубав због које је био после гоњен и омражен. За крај наводи: „...исти су моји гонитељи већ скоро сви од лица земље истребљени, а мене грјешника Бог јошт у числу живије садржава.“

Дуња Б. Радојевић*

Српска академија наука и уметности
Балканолошки институт
Кнеза Михаила 35
11000 Београд

Кључне речи: Герасим Зелић, житије, Русија, архимандрит, успомене

Дуња Б. Радојевић

ГЕРАСИМ ЗЕЛИЧ О РОССИИ
(ВКЛАДЫ В ИЗУЧЕНИЕ ЖИТИИ ГЕРАСИМА ЗЕЛИЧА)

В статье обобщены и описаны наиболее значимые события и впечатления из России архимандрита Герасима Зелича. Пребывая дважды в России (с 1782 по 1784 год и с 1786 по 1788 год), Г. Зелич записывает в своих мемуарах сильные импресии во время своих путешествий, пребывания во многих монастырях, а также знакомства с церковными и военными деятелями, которые коренным образом изменили не только его жизнь, но и жизнь его соотечественников в Далмации. Хотя изначально он уехал в Россию изучать иконопись, странными путями судьбы миссия архимандрита Зелича почти на всем пути заключалась в сборе милостыни для бедных монастырей в Далмации. Чрезвычайно точные описания исторических обстоятельств и событий, свидетелем которых был Герасим Зелич и о которых писал в своей автобиографии, придают этому произведению, помимо художественной ценности, характер источника, посвященного политическим, культурным и историческим обстоятельствам конца 18-го века и начала 19 века.

---

* dunjaradojev@gmail.com